

IUSTINA NICA BURCI, *Despre proprietate. categorii sociale periferice. Studii de toponimie istorică în Muntenia și în Oltenia*, București, Editura Pro Universitaria, 2021, 272 P.

Iustina Nica Burci, cercetător științific în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, aduce în atenția publicului interesat o lucrare menită a face clarificări cuprinzătoare asupra conceptului de *proprietate* privit din perspectiva onomasticii istorice, atât în context juridic, ca element esențial al sistemului dreptului cutumiar, cât și în plan lexical, prin prisma termenilor care au exprimat de-a lungul timpului deținerea și transmiterea patrimoniului unui individ către urmașii acestuia.

Titlul volumului, *Despre proprietate. Categorii sociale periferice. Studii de toponimie istorică în Muntenia și în Oltenia*, anunță abordarea chestiunilor propuse în două părți ale lucrării și restrângerea cercetării la doar două dintre provinciile românești. De altfel, autoarea declară în *Introducere* (p. 9–10) că la baza analizei stau rezultatele obținute în cadrul unui proiect realizat la Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova în perioada 2016–2019, anume *Evoluția istorică și social-economică a Olteniei reflectată în toponimie*, cu precizarea că în acest volum cercetarea este extinsă și asupra Munteniei. Scopul declarat al demersului analitic este „prezentarea și analizarea acelor elemente lexicale (onimizate) de factură socioeconomică și istorică, care au marcat succesiv evoluția societății noastre” (p. 10) și evidențierea „parteneriatului” dintre toponimie și istoria locală a comunităților, care a condus la învestirea unor lexeme comune cu funcție toponimică, ceea ce le-a asigurat „durabilitate” în afara epocii și/sau a ariei de folosire (p. 9).

Partea întâi a lucrării este dedicată entopiceilor care implică ideea de proprietate/moștenire, în special termenilor *moșie*, *ocină* și *ohabă*, dar și altor apelative din sfera dreptului cutumiar cu o frecvență mai restrânsă în plan toponimic: *braniște*, *danie*, *dijmă*, *lege*, *leguire* etc. Capitolul incipient, *Câteva noțiuni generale* (p. 23–32), reprezintă o succintă trecere în revistă a particularităților sistemului juridic de tip cutumiar, specific vechilor comunități rurale românești, fiind punctat și fenomenul trecerii de la proprietatea colectivă bazată pe devălmășie absolută la proprietatea individuală rezultată prin fărâmițarea patrimoniilor. Intrarea pământurilor în posesia indivizilor era posibilă prin moștenire legală, *danie* domnească, vânzare-cumpărare, deștelenirea sau defrișarea terenurilor (p. 27). În acest context, atenția autoarei este îndreptată asupra termenilor „care au desemnat cândva vechi forme de proprietate” (p. 29), analiza fiind fundamentată pe materialul oferit de dicționarele toponimice realizate pentru regiunile Oltenia și Muntenia¹⁰. Printre termenii atestați în documentele vechi ca făcând referire la proprietate se numără *baștină*, *dedină*, *delniță*, *moșie*, *ocină*, *ohabă*, *uric* și *vislujenie*. Toponimia din Oltenia și Muntenia mai conservă doar trei dintre entopicele menționate, anume *moșie*, *ocină* și *ohabă*, care vor fi subiectul următoarelor două capitole din această primă parte a volumului: *Prezența apelativului moșie în toponimia actuală* (p. 33–59) și *Ocurența apelativelor slave ocină și ohabă în toponimia românească actuală* (p. 60–80). Termenul *moșie*, cu cele mai multe ocurențe în documentele de arhivă, era „sinonim, de regulă, cu noțiunea *pământ*” (p. 33), însă utilizarea sa a fost extinsă și în afara sferei bunurilor funciare, apelativul indicând sporadic una sau mai multe persoane de care puteau dispune stăpânii (rumâni, țigani sau chiar moșneni). *Ocină* (< v.sl. *očina*, din *otičina* „patrimoniu”, „patrie”, *otičinŭ* „părintesc”,

¹⁰ *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, Gh. Bolocan (coordonator), vol. 1 (A–B), Craiova, Editura Universitaria, 1993 și urm.; *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, Nicolae Saramandu (coordonator), vol. 1 (A–B), București, Editura Academiei Române, 2005 și urm.

otici, oteci, oteci „tată”, p. 31, nota 32) și *ohabă* (< v.sl. *ohaba* „proprietate deplină”, din *ohabiti* „a opri”, adică „moșie oprită de a fi înstrăinată”, p. 31, nota 33) au făcut parte din lexicul vechiului *obicei al pământului*, termenii fiind utilizați în acte de moștenire, donație, împuternicire domnească, vânzare-cumpărare, înfrățire, zălogire etc. (p. 60–61). Ulterior, apelativul *ocină* a fost înlocuit de termenul *proprietate* în limbajul juridic și de termenul *baștină* în limbajul colocvial. *Ohabă*, frecvent întâlnit în expresia „să fie de ohabă” – care făcea referire fie la un obiect geografic sau la o construcție, fie la anumite persoane (ca în cazul apelativului *moșie*) –, este considerat astăzi un termen arhaic și regional. Toate aceste apelative se regăsesc în plan toponimic fie ca denumiri monomembre, fie ca părți ale unor sintagme toponimice, în care determinantul poate fi un antroponim, un toponim, un substantiv comun sau un adjectiv.

Un subcapitol aparte este dedicat toponimelor cu marca „partea (lui)...”, considerate reminiscențe ale vechiului drept cutumiar românesc (p. 60–80). Astfel de construcții au apărut în contextul împărțirii proprietății funciare a unei familii în mai multe cote-părți, desemnate la nivel toponimic prin structuri bimembre indicând obiectul posedat (adesea prin apelativul *partea*) și posesorul: *Partea Bălănească, Partea lui Albuță, Partea Florii* etc. (p. 85).

Articolul *Apelativul „vie” în toponimia actuală din Oltenia* (p. 81–146) aduce în atenția cititorilor un lexic care, deși nu aparține terminologiei juridice, desemnează o parte a „patrimoniului bunurilor pe care le dețineau (și le tranzacționau) oamenii” (p. 102). Fiind unul dintre entopicele frecvent utilizate pentru identificarea locurilor, termenul *vie* intră în componența multor structuri toponimice în care determinantul este reprezentat cel mai adesea de un antroponim. De altfel, pe baza a numeroase exemple, autoarea oferă o imagine cuprinzătoare a tuturor posibilităților combinatorii ale acestor sintagme toponimice: cu determinant antroponimic (*Via Ciortescu, Via Ducului, Via lu Alecu Jianu* etc.; p. 112–126), modelul cu prepoziții (*Via cu Gutui, Via de la Curături, În Via Boierească* etc.; p. 126–140) și construcții cu adjective (*Via Tătărăscă, Via Bătrână, Via Părăsită* etc.; p. 140–145).

Capitolul *Locuri marcate de interdicție în sistemul vechii proprietăți românești: braniștile* (p. 146–158) are ca punct de plecare fenomenul defrișării pădurilor: în locul acestora, adevărate bariere în calea năvălitorilor, au apărut încă din secolul al XV-lea braniștile, care funcționau ca spații protejate, unde erau interzise activități precum tăierea copacilor, cositul, păscutul vitelor, pescuitul, vânătoarea, culesul fructelor etc. Braniștile erau domnești, bisericesti și boierești, dar puteau fi și în proprietatea moșnenilor. Analizându-l aici ca micromodel toponimic pe baza materialului cules din dicționarele toponimice ale Olteniei și Munteniei, autoarea remarcă că termenul *braniște* (< bg. *браниште* „pădure oprită”, p. 146) apare de obicei ca denumire unică, la singular. Însă, faptul că aceste terenuri au făcut obiectul moștenirilor, donațiilor sau tranzacțiilor a condus la integrarea acestui entopic și în structuri toponimice cu determinant antroponimic, toponimic sau substantival.

Ultimul capitol al acestei prime părți a lucrării este intitulat *Termeni referitori la proprietatea asupra pământului, la delimitarea lui, la lege și fiscalitate* (p. 159–181). Pe baza materialului excerptat din dicționarele toponimice sus-menționate, autoarea inventariază și prezintă alfabetic termenii vechi care fac referire la chestiunile anunțate în titlu (*ales, artéa, completare, comun, coroană, cosac, danie, delimitare, despărțire, dijmă, dram, dric, embatic, falcă, gloabă, întreală, jug, jurebie, lab, lege, legiuire, litră, lot, lotaș/lotar, masă, mejdina, mertic, otașniță, obraț, parcelă, parchet, pământenire, pătrime, pogon, prisos, pristos, redevență, regulament, repartiție, rest, rezervă, ristos, sfert, slobozenie, stânjen, șugubină, tablă, tovărășie, trăsură, trup, valma, vâlmășie*), pentru fiecare dintre aceștia fiind indicate definiția și ocurențele în plan toponimic.

Partea a doua a volumului aduce în discuție diferite categorii sociale, de la cei care emiteau/impuneau legile (domnitori, boieri) până la cei care trebuiau să le respecte (moșneni/moșteni, dar și bandiți, birnici, clăcași, fugari, hoți, prigonii, tâlhari etc.). Se știe că ponderea numelor de locuri personale este semnificativă în contextul întregii toponimii românești, așa încât următoarele trei capitole inventariază, plecând tot de la dicționarele toponimice realizate pentru Oltenia și Muntenia, antroponime desemnând atât oameni de notorietate, cu funcții importante, adesea proprietari ai realităților denumite, cât și oameni simpli, la care se face apel, în general, pentru identificarea spațială a unui obiect geografic. Clasele sociale avute în vedere de autoare sunt reprezentate de domnitori, aflați în vârful piramidei sociale (*Nume de domnitori în toponimia actuală din Muntenia și Oltenia*, p. 186–205), de boieri (*Reminiscențe toponimice ale unei categorii sociale din trecut: boierii*, p. 206–221), dar și de indivizi aflați la periferia socială (*Categorii sociale periferice în toponimia din Muntenia și Oltenia*, p. 222–256). Numele de domnitori intră în componența toponimelor encomiastice și comemorative. Dacă microtoponimele de acest tip sunt motivate adesea de evenimente memorabile pentru comunitatea locală, în care protagoniști sunt domnitorii evocați (*Drumu lu Cuza, Lazu lu Vintilă Vodă, Țeapa lui Vlad Țepeș*; p. 194), în cazul macrotoponimelor (nume de orașe și sate) denumirile sunt de cele mai multe ori arbitrare, impuse pe cale oficială.

Seria lexemelor desemnând categorii sociale care se regăsesc și pe teren toponimic este întregită de apelativele *boier* și *moșnean/moștean* (sinonim pentru *răzeș*, *megieș*), desemnând proprietarii liberi, posesori de pământ moștenit de la un străbun comun. Însă deosebit de ofertantă este categoria persoanelor aflate la marginea societății, între acestea distingându-se, pe de o parte, indivizii cu un comportament deliberat, care își asumă poziția marginală (*bandit, fur, hoț, haiduc, haimana, mișel, nemernic, ocnăș, tâlhar* etc.) și, pe de altă parte, victimele impunerilor legislative și fiscale defavorizante (*băjenar, birnic, calic, clăcaș, fugar, obidit, pribeag, prigonit, dez/robit, rumân, sărac, scutelnic, sudit, șerb* etc.). Fiecare dintre acești termeni reclamă o cercetare riguroasă care implică stabilirea sensului cu care sunt utilizate aceste apelative în plan toponimic (vezi *blestemat, nemernic, rumân*), determinarea frecvenței și a distribuției teritoriale actuale a lexemelor analizate, clasificarea denumirilor toponimice în funcție de tipul structural (simple, derivate, compuse), de calitatea elementelor componente (entopic + antroponim/toponim/substantiv/adjectiv) și de posibilitățile combinatorii (structuri cu determinant în nominativ, genitiv, acuzativ) etc. Deși unele toponime oferite spre exemplificare comportă și o altă soluție etimologică¹¹, Iustina Nica Burci se achită în mod onorabil de toate sarcinile pe care le presupune demersul laborios de

¹¹ În stabilirea etimologiei toponimelor discutate în acest capitol al lucrării, autoarea distinge, pe cât posibil, între bazele lexicale sau antroponimice ale acestora, admitând, pe bună dreptate, că sunt situații care „reclamă [...] analize *sui-generis*” (p. 254) pentru identificarea etimonului corect. În unele cazuri, privilegierea verigii antroponimice pe care o presupun toponimele analizate relevă posibilitatea altor interpretări etimologice: *Păgubanii* și *Păgubeștii* este puțin probabil să aibă ca etimon adjectivul *păgubit*, la baza lor stând un antroponim precum *Pagubă/Păgubea*, ipoteză susținută și de prezența sufixelor colective; la fel, pentru *Mărat* sau *Mărăței*, plauzibilă este și raportarea la o bază antroponimică *Mărat*, pe lângă adjectivul substantivizat *mărat* „sărman, năpăstuit”; improbabilă ni se pare și etimologia apelativică *jerpelești* pentru toponimul omonim, aici putând fi invocată tot o bază antroponimică. Alte etimologii propuse de autoare ar putea fi infirmate de apartenența toponimelor la un câmp toponimic: pentru *Hojeasca*, de pildă, este mai puțin indicată asocierea cu o femeie hoată (p. 239), toponimul fiind cel mai probabil o formă obținută prin derivare regresivă de la *Hojești*; *Izvorul Furului* și *Râpa Furului*, amplasate în aceeași localitate, ar putea fi subordonate aceluiași nucleu toponimic, *Furu(l)*, caz în care determinanții sunt în ambele cazuri toponime, și nu toponim vs nume comun, cum consideră autoarea (p. 237).

inventariere exhaustivă a tuturor acestor termeni și a ocurențelor lor în toponimia Munteniei și Olteniei.

Lucrarea se încheie cu o amplă bibliografie (p. 265–272), dovadă în plus a documentării scrupuloase pe care a fost fundamentată abordarea multidisciplinară a aspectelor vizate. Căci acest volum nu este doar o demonstrație izbutită a interdependenței lexicologiei cu toponimie, ci și o lăudabilă incursiune în istoria dreptului cutumiar (a vechiului *obicei al pământului*) și a sistemului de ierarhizare a indivizilor în societatea românească din Evul Mediu.

Ana-Maria Prisacaru
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
al Academiei Române
Iași, Str. Th. Codrescu, nr. 2
(carpanamaria@yahoo.co.uk)